

„Csúnya” nevek (?)

(Avagy szükség van-e névszépítésre?)

A 2002/3-as tanévben a Nyíregyházi Főiskolán „Bevezetés a névtudományba” címmel speciális kollégiumot tartottam. Néhány órán át a vezetéknévvel is foglalkoztunk. Az egyik hallgatónak ez volt a kérdése: „Hogy lehet valakinek az a neve, hogy Buzi?” Majd kommentálta is: „Bajos lehet ezzel a névvel élni, hiszen a névviselő már a bemutatkozáskor is kínos helyzetben van”. Természetesen a magyarázatom sem nyugtatta meg (de erről majd később). Szorgalmi feladatként adtam ki: írják össze azokat a családneveket (pl. telefonkönyvekből), amelyek nem felelnek meg ízlésüknek, és magyarázzák meg, hogy miért is nem tetszik (vagy miért visszatetsző számukra) az a név. Jó sok adat gyűlt össze. Ezeket aztán egy-két órán át elemeztük. Könnyítés volt számunkra, hogy a Vasárnap Reggel Vasárnapi Kelet című újság egyik cikke hasonlókkal (is) foglalkozott (2002. augusztus 18. 4.). A „Ma már nem ér a nevem” című cikkben a riporter megszólaltatja a Belügyminisztérium egyik osztályvezetőjét is: „Erdélyben például a *Buzi* név eléggé elterjedt, mivel ott ennek semmilyen jelentése nincs. Nálunk bezzeg... Érthető hát, hogy az onnét áttelepülők nagyon gyorsan szabadulni igyekeznek vezetéknévüktől. De az anyakönyvi osztály munkatársai találtak már olyan kérelemmel is, mely vallási okokkal magyarázta az *Ördög* név megváltoztatását. Ám ezzel koránt sincs vége a sornak. A *Mészáros* név eléggé elterjedt, mégis volt már olyan helyzet, hogy viselője megszabadult tőle, mivel sebészként valahogy rosszul mutatott a névjegykártyán...” (a kiemlések tőlem M. L.). Különös nevű embereket mutatott be a TV-2 Kibeszélő műsora 2003. március 14-én. Ilyen nevekkal ismerkedhettünk meg: *Buzi*, *Fűfa*, *Punczi*, *Pum Pál*. Büszkén viselték a nevüket, eszük ágában sem volt a névváltoztatás kérdése, bár igyekeztek (volna) meggyőzni őket. A névviselők semmi kivétlivalót nem láttak, hiszen apjuk, nagyapjuk, az összes felmenő ezen a néven élt.

Az ilyen, az efféle neveket a köztudat csúnyának, nem kívánatosnak stb. tartja. Némelyek durvábban fogalmaznak: sértik esztétikai érzékünket. Éppen ezért meg kell(ene) változtatni őket. A névváltoztatásnak ezt a formáját Mikešy Sándor névszépítésnek nevezi, és részletesen is elemzi a névszépítés különböző eseteit (Nyr. 1963: 216–21).

Ha valaki bekerül egy közösségbe, és neve eltér az ott megszokottaktól, akkor „különös” neve van, s időbe kerül, míg az adott közösség megszokja. Nézzük például Szabolcs-Szatmár-Bereg megyét! Beregdarócon a *Görény* a gyakori nevek közé tartozik, közepesen gyakori Nyírkátán a *Czunás*, Gégényben pedig az *Ondó* név. Egy német számára teljesen közömbös a *Fassbinder* vagy a *Pötzsch* családnév, a magyarban már nem az. Gimnazista koromban a történelemórákon nem – vagy éppen félve ejtettük ki a francia *Foch* marsall vagy az első csehszlovák elnök *Masaryk* nevét. Az egykori osztrák válogatott labdarúgót, *Stojaspalt* szívébe fogadta a magyar közönség, mivel Tojás Pálnak értelmezték a nevét. Emiatt lett az említett futballista népszerűbb Magyarországon, mint saját hazájában. Homonimák, paronimák alighanem minden nyelvben előfordulnak – kezdve a cseh *Pospišiltől* az orosz *Kubaszovon* át egészen a portugál *Cacáig*.

A hallgatóim által összegyűjtött „csúnya” nevek közül válogattam néhányat. Ezek már évszázadok óta viselt családnevek. A legújabb korig úgynevezett jelnevek voltak, s csak a XIX. század végén és a XX. században kezdett előtérbe kerülni a köztudatban a szónévi jelleg. Ez a kronológia teljes semmibevevésével jött létre.

Bige: Kázmér Miklós (Régi magyar családnevek szótára. XIV–XVII. század. Bp. 1993. 139) 1448-ból adatolja *Byge* formában, és azt valószínűsíti, hogy régi világi személynév. Jóval később,

1792-ben előfordul a szó 'egy fajta játékszer' jelentésben (TESz. I, 298). Ugyanakkor megjegyzi: „Az argóban élő *bige* 'lány' (Nyr. 89: 152) idetartozása kétes”. Ez a jelentés a II. világháború után keletkezett, de a mindennapi életben csakis 'lány' a jelentése, és a beszédben ennek megfelelően használják. A XV. században már meglevő nevet ma argóízűnek tartják. Nyíregyházán, Öbölyön, Paposon és Újfehértón élő családnév.

Bugyi: 1321-től lehet adatolni *Budymatheusfelde* formában (Kázmér, i. m. 191), értsd: Bugyi Máté földje. Bugyi község ma is megvan Pest megyében, s elnevezése a Budimir~Budislav nevek rövidüléséből keletkezett (FNESz I, 263). Az első névviselők tehát Pest megyei illetőségűek voltak. Ez a jelnév is – bár jóval később – szónévvé vált. A 'női vagy gyermek-(alsó)nadrág' jelentés 1873-tól igazolható: „A *bugyi* a *bugyogó* játszi rövidítéses-képzős változata” (TESz. I, 382). Az igaz, hogy a Budimir vagy a Budislav az igen ritka neveink közé tartozik, ám a *bugyi* szó a mindennapos beszédünknek az eleme. Hiába nincs köze a *Bugyinak* a *bugyi*-hoz, mégis az utóbbi jelentését érzik a családnéven is. Beszterecen, Geszteréden, Nyíregyházán és Tiszatelken élő név.

Bunkóczi: Nem szerepel Kázmér családnévszótárában. Ez persze nem jelenti azt, hogy nem régi név, legfeljebb azt, hogy pillanatnyilag nem tudjuk évszámhoz kötni. Az Ung megyei Bunkóc (mai szlovák nevén: Bunkovce) 1358-ban Bonkhaza, 1320 k. *Bunkocz* formában adatolható. Ez utóbbi a szlovák Bunkovce névből magyarosodott, s eredeti jelentése: 'Bonk~Bunk emberei' (FNESz. I, 265). Tehát a *Bunkóczi* vezetéknev helynévi alaptagú. Az argóban a *bunkó* szónak 'buta' a jelentése, és alighanem a link > linkóci analógiás hatására keletkezett az 1920-as években a *bunkóci* 'butácska' szó. Nyilvánvalóan hatott a Bunkóczi használati értékére. Északkelet-Magyarországon meglehetősen gyakoriságú családnév: Anarcs, Demecser, Dombrád, Fényeslitke, Kék, Mátészalka, Nagykálló, Nyíregyháza, Nyírkércs, Sényő, Szabolcsveresmart és Tiszabездé helységekben élő név.

Buzi: Kázmér két helyen is hozza 1. 1450: Joannis *Buzy* – a Sopron megyei Boz helységnévből (i. m. 181), 2. 1717: *Búzi* István – a Doboka megyei Búza helységnévből levezetve (i. m. 196). A ma 'homoszexuális' jelentésű *buzi* szó csak 1932-től adatolható, s ez nem más, mint a csak 1886-ban előforduló *buzeráns* 'ua.' rövidülése és képzése (TESz. I, 399). A családnévet Északkelet-Magyarországon nem tudom kimutatni, de bizonyos (l. fentebb), hogy másutt létező családnév.

Geci: családnévként nem, csak elavult becenévként fordul elő. Kázmér (i. m. 398–9. Géci a.) a helynévi alaptag mellett gondol a becenévi eredetre (Gergely) is: „Az adatok nagyobb részében a helynévből, illetve személynévből alakult nevek – az -é jelöletlensége miatt – csak családtörténeti vizsgálattal választhatók szét”. A 'sperma' jelentésű szót (< Geci < Gergely) 1841-től lehet adatolni (TESz. I, 1041). Ez okozta aztán azt, hogy még az állami anyakönyvezés bevezetése (1895) előtt az *e* – akár természetes, akár mesterséges úton – megnyúlt, és létrejött a névszépítés. Nem véletlen Hajdú Mihály megjegyzése: „A *Geci* névben a *-ci* képző nem eredményez kedveskedő hangulatot, a *Béci* névben azonban igen” (Magyar becézőnevek [1770–1970], Bp. 1974. 196).

Gyügyi: Kázmér 1720-ból hoz adatot: Joan(nes) *Gyűgy* formában, a többiben Gyügyei van (i. m. 442). A Szatmár megyei Gyügye község nevéből vezeti le. A név használati értékét némiképpen csökkenti az eredetileg népnyelvi, ma már köznyelvi *gyügye* 'ügyefogyott' szó (UMTSz. I, 767). Szabolcs-Szatmár-Bereg megyében nem ritka név; a következő helységekben fordul elő: Hodász, Kántorjánosi, Komoró, Mátészalka, Nagykálló, Nyírkáta, Nyírparasznya és Tunyogmatolcs.

Hugyik: magyar fülnek kissé furcsán hangzik, de ennek nem az érezhetően idegen mivolta az oka. Szlovák eredetű, és a szlovákban kétféleképpen írják: *Hudik* és *Chudik*. Az első jelentése 'zenész, muzsikás' (< *hudit* 'muzsikálni' + *-ik* képző), a másodiké 'szegény' (< *chudý* 'sovány' + *-ik*) (Mizser Lajos: Tirpák vezetéknevek. Nyíregyháza. 2000. 32–3). Az alapszavakból képezték még a *Hugyecz*, illetve *Hugyina* családnéveket. Valamennyi nyíregyházi. 1908-ban a szabolcsi *Hugyay* község nevét Érpatakra változtatták (Mező András: Adatok a magyar hivatalos helységnévadáshoz. Nyíregyháza. 1999. 153), bár ez magyar eredetű volt. Akárhogy is nézzük, mind a falunévbe, mind a vezetéknevekbe beleértették a 'vizelet' jelentésű szót.

Here: Kázmér 1480-ból hozza: Gregorio *Here*, és jellemnévnek tartja: 'semmirekellő, ingyen-élő' (i. m. 470). A TESz. (II, 95) még más jelentéseket is ad: 'hím ivarmirigy', 'dongó, bögöly' (a takarmánynövény neve csak a XVII. század végétől adatolható). Furcsának vagy különösnek hat egyrészt az eredeti jelentés miatt, másrészt pedig az ivarmirigyhez való – téves – kapcsolása miatt. Megvan a németben is a *Hariulf* személynév alakváltozataként (Gottschald, Max: Deutsche Namenkunde. Berlin. 1971. 371). A németben nem is lehet semmi pejoratív kicsengés. Kemeccsén és Székelyben élő név.

Ondó: Kázmér első adata 1580-ból való: Gregorius *Ondo*, az *Ond* személynév -ó képzős alakját valószínűsíti a névadás alapjául (i. m. 787). Igaza is van. A TESz. (II, 1082) nyolc jelentését is hozza az *ondó* szónak, ezek közül legfeljebb csak egy, a '(köles)korpa' képzelhető el névadási alapnak. A köztudatban a 'sperma' jelentés él, s ez teszi nem szép hangzású névvé. Ez a név könnyen levezethető a szlovák *Ondrej* 'András' -o képzős alakjából is. Mivel ezt a nevet megtalálhatjuk mind *Ondó*, mind *Ondo* formában, nem merjük egyértelműen eldönteni, hogy az *Ondo* változat a szlovákból származik-e, vagy pedig névszépítés eredménye. Megjegyzem, hogy két borsodi volt hallgatóm következetesen röviden írta a nevét, noha az egyiknek a személyi igazolványában hosszasan volt. Északkelet-Magyarországon előfordult Gégényben, Nyíregyházán, Tiszaeszláron és Tiszalökön.

A hallgatóim által gyűjtött anyagból még felsorolok tízet: *Bácsi*, *Badar(i)*, *Csizmeg*, *Disznós~Disztós*, *Gagyai*, *Gargya*, *Pók*, *Rontó*, *Segesdi*, *Töki*.

A nem kívánatos neveknek van egy – ha nem is gyakori – fajtája, amikor a vezeték-, illetve a keresztnévvel külön-külön semmi probléma nincsen. Ha a névegyüttest másként tagoljuk vagy egybemondjuk, a jelnévből szónév válhat. Kb. 100-ra mehet az eddig összegyűjtött nevek száma, néhányat már közöltem is (Éltető anyanyelvünk. Bp. Tinta Kiadó. 2002. 354). Az ilyen névegyütteseken, mint *Csernó Béla*, *Móricz Katalin*, *Szájer Mónika* még csak mosolygunk, de az *Alapi Csaba*, *Alapi Natália*, *Szarka Kálmán* nevek hallatán már a szülők értelmi képességét kérdőjelezzük meg, mert véletlenről szó sem lehet.

Az nyilvánvaló, hogy az alcímben feltett kérdésre kategorikus választ nem szabad vagy nem merünk adni. Az évszázadokon át viselt nevek bizonyos késői benyomások alapján elveszítették közömbös hangulatukat. A névviselők kevés sikerrel ugyan, de próbálják ezt megőrizni. Ám a mindennapos használatban a pejoratív jelleg jön előtérbe a közösség vagy akár csak néhány ember ízlésében. Az efféle nevet viselő embereknek tehát tűniük kell a névhasználat minden ódiumát, avagy – ahogy ezt többen is tették – megváltoztatják nevüket. Ennek természetesen megvan az a hátránya, hogy újabb, semmitmondó tucatnevek jönnek létre.

Mizser Lajos